

ЗЕМЕДЕЛИЕТО: ЕДНА

НЕОБХОДИМА

ГРУПАТА

ОТ БРЮЖ

ПРОМЯНА

Групата от Брюж

Земеделието:

една

необходима

промяна

София, 2002

Превод: Марина Лазарова и Моника К. Христова

Groupe de Bruges
Agriculture: un tournant necessaire
Seconde edition revue et augmentee
L'Aube, Paris, 2002, 91 p.

Групата от Брюж
Земеделието: една необходима промяна
Първо издание на български
Тираж 200 броя
Дадена за печат на 11 юли 2002 г.

© Институт по аграрна икономика

ISBN 954-8612-06-2

Съдържание

	стр.
Увод	1
Селското стопанство, Европа, светът	7
За един многополюсен свят	13
Управляване на пазара	15
Намесата на държавата остава легитимна	16
Процеси на регулиране	18
Европейският залог	19
Взаимоотношения със света: устойчивост и солидарност	23
Допълваща политика	23
Извън границите на либерализацията	26
Новите правила на глобализацията	28
Залогът на управлението	30
Мир, благосъстояние и околна среда: цели при разширяването	32
Печалби и разходи при разширяването за двете части на Европа	33
Селското стопанство и земята	36
Предложения за процеса на интегриране	38
За нови територии	41
Разнородни ситуации	41
Селско стопанство за услуги	44
Социален дебат	47
Необходима амбиция	51
За модерно селско стопанство	55
Селското стопанство и общество	56
Разнородни модели	58
Занаят с бъдеще	59
Място за нововъведения	61
Принципи за едно реформирано земеделие	
63	
Солидарност	63
Многообразие	64
Сложност	66
Връзка	68
Смисъл	70
Заклучение	72

Съставена от университетски преподаватели, научни работници, еколози и служители в администрациите на страните от Европейския съюз и страните от централна и източна Европа, Групата от Брюж е независима организация с нестопанска цел. Убедени европейци, сегашни и бъдещи граждани на Европейския съюз, нейните членове дават своя принос в дебатите за Общата селскостопанска политика и политиката за развитие на селските райони в Европейския съюз за да може да се изгради солидна основа за бъдещето на Европа и Европейската идея.

Членове на Групата от Брюж

*Фернандо Оливейра Батиста (Португалия)
Ана Барбик (Словения), Дасиан Сиолос (Румъния)
Пьотр Дабровски (Полша), Горан Дюрфелт (Швеция)
Норберт Фелтген (Люксембург)
Димитрис Гусиос (Гърция), Франц Грейв (Австрия)
Пиер-Ив Гиеньоф (Франция)
Бертран Ервиьо (Франция), Флеминг Жаст (Дания),
Моника Кубратова Христова (България)
Арвидас Куодис (Литва), Косимо Ласириньола (Италия)
Зденек Линхарт (Чехия), Едуардо Мойаньо (Испания)
Ханс Попп (Швейцария), Жан-Франсоа Снесен (Белгия)
Франко Сотте (Италия), Марта Стаудер (Унгария)
Улф Трайбер (Германия)
Ари ван ден Бранд (Холандия)
Хилкка Вихинен (Финландия)
Хейно Вон Мейер (Германия)
Бил Ворли (Обединено Кралство)
Информация: www.groupedebruges.org*

УВОД

от Бертран Ервиьо

При своето създаване, Европейският съюз установи благоприятни условия за земеделието за да защити своите земеделски производители от неизвестността на пазарите и да гарантира своята продоволствена независимост. Общата селскостопанска политика много бързо показва неуспорим успех, но тя също така бе подложена на силни и аргументирани критики. Съществуващите начини на управление на земеделието не могат повече да му осигурят бъдеще, отговарящо на настоящите потребности.

В социален план, натискът върху околната среда, изоставянето на неплодородните райони имат цена, която общностите все по-трудно се съгласяват да платят. Земеделието като изкуство за управление на природата се намира вече в позиция на външен наблюдател на самия себе си. Прехраната е станала една абстрактна реалност, като процесите на преработка установяват един вид преграда между производството и потреблението. Земеделието, науката за изхранване на хората, загуби легитимността, за която доскоро претендираше.

В политически план, Общата селскостопанска политика се оказва неспособна да отговори на новите предизвикателства пред Европа: да допринесе за интегриране на териториите при запазване на тяхното разнообразие, да улесни интегрирането на новите страни-кандидатки, да позволи съгласувано регулиране на глобализацията и на новите международни отношения.

Изхождайки от тази равностметка двадесетина европейци от различни поколения създадоха Групата от Брюж, на името на фламандския град, в който се срещнаха за първи път през 1995 г. по покана на Едгар Пизани – бивш министър на земеделието на Франция и по моя покана. Тези участници - представители на различни земеделски организации, изследователски институти, асоциации за защита на околната среда са граждани на различни страни – членки на Европейския съюз или страни от централна и източна Европа. Преди всичко Групата е асамблея на граждани и гражданки, едновременно познавачи на проблемите в земеделието и селските райони и носители на различни интереси и настроения, които се проявяват в обществото. Убедени европейци, наблюдатели на промените в реалността, те противопоставят своите анализи и мнения и се опитват да формулират принципите, които да ръководят разработването на една обновена обща селско-стопанска политика.

Основна насока на размисъл на Групата е иницирането на широка социална дискусия по въпроса за земеделието. Земеделieto не засяга само земеделските производители и съответната администрация. То заема половината от територията, управлява съществена част от водните и поземлени ресурси, предоставя косвено работни места на значителен брой хора, храни всички потребители и представлява важно направление в обмена на стоки с други райони в света. Земеделieto представлява едно голямо предизвикателство пред нашите общества. Всички Европейци могат съвсем

законно да се чувстват засегнати от бъдещето на земеделието и селскостопанската политика - като ползватели на селските райони, като данъкоплатци, като потребители и като граждани.

Първата публикация на тази книга бе направена през 1996 г. във Франция, Испания и Холандия. От тогава, дискусиата се оживява и обогатява с нови идеи. Многобройни мрежи от организации и не-земеделски асоциации допринесоха за това. Концепцията за многофункционалност на земеделието кристализира в размисли за предоставянето от земеделието на непазарни услуги на обществото, каквито са опазването на околната среда. Политиките на договаряне се развиха, преди всичко във Франция, благодарение на териториалните договори на стопанството. Наблюдава се по-добро разпределение на публичните помощи чрез различни процедури, адаптирани от Европейския съюз, като еко-условността и поставянето на горна граница на субсидията.

Въпреки този безспорен напредък, много от констатациите, които направихме през 1996 година, са все още актуални. В частност, реформите, които започнаха в рамките на План 2000 не успяха в значителна степен да намалят липсата на връзка между, от една страна, света на земеделските производители, затворени в себе си и обсебени от своята краткосрочна логика, и, от друга страна, европейското общество с обновена визия за съвременното и сблъскващо се с големите предизвикателства: единна валута, разширяване, реформа на институциите,

интернационализация на обмена, промяна в начина на живот и на отношението към труда.

Неспособен да постигне един достатъчно солиден и обединяващ консенсус около идеята за земеделието и селските райони, Европейският съюз се оказва уязвим от разделението на членовете си: договарянето прилича повече на пунктуален арбитраж, отколкото на търсенето на приемливи перспективи, обединяващи усилията на всички. Разделен между императива за промяна и желанието да запази придобитите предимства, Съюзът не успява в международен план да намери необходимите партньори за да реализира своите предложения. Интегрирането на страните-кандидатки се забавя. В този контекст, политика на "laisser-faire" увеличава привържениците си и изкушава все повече отговорните лица в европейската администрация, разочаровани от сложността на земеделското досие.

Тези лутания не са положителни за Европейския съюз. Земеделските производители са без съмнение първите, които ще платят цената, тези, чиито дейност е изложена на природните условия и които се адаптират трудно към политическата несигурност.

Тъй като констатациите, които направихме през 1996 година, са все още актуални, решихме да преиздадем книгата, като адаптираме съдържанието ѝ към новите елементи, които се появиха от тогава, преди всичко в международен план.

Първият нов елемент е напредъка на преговорите със страните-кандидатки и разширяването на Европейския съюз.

Групата от Брюж бе допълнена от нови членове-граждани на тези страни, за да може по-добре да отчете бъдещите предизвикателства.

Вторият нов елемент е свързан с нарастването на значението на международните отношения. Ние вече бяхме акцентирали върху възможността да се гарантира продоволствената сигурност на развиващите се страни и върху опасностите, свързани с приложението на една агресивна политика на износ от страна на Европейския съюз. След срещата в Сеатъл, ясно се видя, че засилването на либерализма бе провокирало едно много по-широко мобилизиране на различни групи, което на свой ред постави по друг начин въпроса за изхранването, както и въпроса за световното господство, ролята на международните институции и, в допълнение, смисъла на прогреса и на способността на обществата да го управляват. Какво бъдеще има в процеса на глобализация, ръководен от САЩ, в който смисълът на колективния интерес е обобщение на няколко частни интереса. Този въпрос се поставя на всички континенти, включително и на нашия.

След това се случиха трагичните събития от 11 септември 2001 г. Нека отчетем проблема за рисковете от нестабилност, които характеризират новия век. Да потвърдим отново необходимостта от координация на световно ниво на демократизацията на процесите на договаряне и на уважението на колективните интереси.

Ние отиваме и по-далеч и смятаме, че създаването на един многополюсен свят е спешно. Трябва да се окуражава

създаването на регионални общности, които да се приемат като пространство за интеграция, в центъра на които обмяната ще бъде стимулирана и регулирана. Като Европейският съюз, тези общности, създадени от страни с подобен статут ще участват в създаването на стабилни пазари.

Колкото до международното търговско договаряне, то трябва да се организира на базата на един приоритет: намаляване на неравноправието между страните, между териториите, между индивидите. Борбата срещу бедността минава през способността на страните от Юга да запазят пазарите си за своите производители. Европейският съюз трябва да им гарантира това право, което сам е поискал за себе си.

Именно така земеделската политика ще се реформира. Нарастването на грижата за околната среда, развитието на селските райони или на продоволствената сигурност не изключват едно преосмисляне на организацията на пазарите, на механизмите на обмяна и на защита, на мястото на жителите на селските райони в света. Да се впрегнат заедно всички предизвикателства, да се обрисова едно достатъчно желано бъдеще, което да обедини очакванията, сегашните и бъдещите проекти – задачата не е приключила. Съществуват много проблеми, които трябва да се обсъдят.

Групата от Брюж се надява да даде своя принос в този дебат и кани останалите членове на европейското общество да вземат активно участие в него.

Селското стопанство, Европа, светът

Днес европейското селско стопанство е в криза и с него са свързани много въпросителни. Нещата бяха наред докато селското стопанство допринасяше за политическата еманципация на континента, имайки мисия да снабдява населението, което все повече нарастваше в градовете, с разнообразна храна в достатъчно количество и с намаляващи цени. Тази цел, залегнала в Римския договор, поставяше селскостопанската политика на Общността на основата на ясен социален договор, сближаващ интересите на фермерите с тези на обществото.

Светът се промени - приоритетите вече са различни от тези през 60-те години. В същото време проблемите на общата селскостопанска политика се проявиха много ясно: отрицателен ефект върху околната среда и пейзажа, неприспособеност към многообразието на земеделието в Европейския съюз, неравенство в разпределението на обществените помощи, недостатъчно подпомагане на качествените продукти, пречки за интегриране на страните - кандидати, нелоялна конкуренция със страните от Юга и т.н. Вярно е, че тази политика бе реформирана през 1992 и през 1999, но серията от предприети промени не е достатъчна.

Преди да мислим за земеделието трябва да разберем света. В очакванията на днешното общество, сред предизвикателствата, които се появяват в началото на XXI-ви век, земеделието ще намери двигателите за развитието си. И на свой ред, изграждайки едно земеделие с бъдеще, формулирайки отговорите на въпро-

сите, които се поставят, засегнатите субекти ще заемат полагащото им се място в изграждането на Европейската общност.

Важно е да се разбере, че светът, в който живеем, не е същият, който роди селскостопанската политика на Общността от 60-те години, нито този, който наложи последните реформи. Увеличава се броя на хората, които не виждат бъдеще в процеса на глобализацията, ръководена от една единствена сила, и то на всички континенти, включително нашия. Тази проста констатация прави очевидни рисковете от нестабилност, които ни очакват, и ни налага две спешни задачи. Първата е да се позволи, най-после, на страните от Юга да се развиват, и те да се признаят като политически и културни общности чрез многостранни преговори. Втората се състои в ускоряване на изграждането на Европейската общност, в която страните от централна и източна Европа да заемат полагащото им се място, и предотвратяване на рисковете от дестабилизация.

Създаването на многополюсен свят трябва да стане възможно най-бързо. Такъв свят няма да ни спести напрежения и сблъсъци, но ако те се осъществяват в договорените (определените) рамки между райони с подобен статут, възможността да се постигне равновесие ще бъде по-голяма.

Световната търговска организация трябва да си постави като главна цел-максимум: намаляване на неравенствата. Страните от Юга трябва да се ползват от гаранции в ключовия сектор за тяхното развитие: прехраната. За по-голямата част от тях, където селяните представляват повече от половината от работната ръка, управлението на снабдяването с храни и

търсенето на пазари за селскостопанските продукти са условия за бъдещото им развитие, тъй като намаляването на бедността минава през възможността на местните селяни да осигурят продоволствения си суверенитет. Както ние го пожелахме за Европа и осигурихме необходимите средства, така трябва да признаем на страните от Юга правото да завладеят отново вътрешните си пазари. Трябва, чрез преобразуване на нашата политика, да открием рационалното съотношение между автономията и отварянето на нашите икономики.

Дълбокото реформиране на Общата селскостопанска политика е важно предизвикателство и в контекста на дискусиите със страните-кандидатки от централна и източна Европа. Трябва да престанем да говорим за разширяване по повод на това европейско възстановяване: този термин ни кара да мислим, че процесът може да се ръководи легитимно от петнадесетте страни-членки, които ще се възползват от привилегиите, че са постари членове на Европейския съюз и ще налагат условията си на страните-кандидатки. Нека поставим по-скоро въпроса така – каква Европа всички ние искаме да изградим и какъв е приноса, който може да се очаква от тези страни.

В момента приложението на Общата селскостопанска политика не удовлетворява нито страните от Европейския съюз, нито страните-кандидатки, поради стойността и ограниченията на системата на селскостопански субсидии и поради ориентацията ѝ, неадаптирана към необходимостта от устойчиво развитие, огласено от европейските управляващи. Селскостопанската политика на Общността, възприета при създаването си като средство

за обединение, се превърна впоследствие във фактор за раздори, който усложнява процеса на разширяване и пречи на осъществяването му. Освен това, тъй като е обмислена в друга епоха, тя не дава отговор на сегашните предизвикателства.

Какви са тези предизвикателства? Едно от предизвикателствата за бъдеща голяма Европа се състои в сближаването и равновесието на териториите в нея. И в момента различията между Севера и Юга, между Изтока и Запада, са големи, но с разширяването на пазара, задълбочаващ неравенството между регионите, рискът от нестабилност е голям. Да не забравяме и проблемите с околната среда в селските райони, слабо населени на запад, гъсто населени на изток. За да се овладеят тези различия и да не се повторят в страните от Изтока грешките, направени на Запад, ние трябва още днес да помислим за адекватна политика за присъединените територии, с цел да осигурим взаимодействие между селскостопанската политика и тази за териториално сближаване, без които Европа не може. Преходът от политика на регулиране на селскостопанските пазари към политика на развитие на териториите означава да се признае, че географското разпределение на дейностите, създаването на работни места в селските райони, оценяването на природните ресурси и подкрепата на местната инициатива трябва да бъдат в центъра на Европейската стратегия. Вместо да прилагаме на Изток една политика, която вече не е актуална, защо да не се възползваме от възможността да изградим, с помощта на засегнатите страни, основите на нова политика за развитие на териториите?

Друго предизвикателство е “сдобряването” между селското стопанство и Европейското общество. След като главната цел на общата селскостопанска политика - изхранването на Европейците, бе постигната, обществото постави въпроса за необходимостта от преследване на ориентация, визираща увеличаване на произведените количества. Още повече, че ефектите от най-продуктивното селско стопанство върху околната среда, дълго време толерирани в името на приоритета за изхранването, станаха постепенно неоправдани. В допълнение към изключителна загриженост от страна на еколозите, опазването на околната среда се прояви като искане от страна на големи сектори на обществото и социални групи (такъв е случая с исканията на професионални групи в областта на туризма, риболова и местни общности) по отношение на качеството на живот и групи, желаещи да запазят работата си или да засилят привлекателността на териториите си.

Друг фактор за недоволство на Европейците е качеството на хранителните продукти. След Втората световна война произведеното количество беше главна цел. Днес типът продукти, техният вкус и качества, безопасност и естествения начин на производство печелят все повече потребители. Вярно е, че много усилия са положени от страна на земеделските производители за да ги задоволят, но Общата селскостопанска политика не дава приоритет за подкрепа на подобни инициативи.

Най-накрая, преките помощи - обществените субсидии за фермери, въведени с реформата от 1992 г. - се оспорват в името на справедливостта при разпределянето на обществения бюджет.

Някои фермери са твърде зависими от тях, а други изобщо не се възползват от тези помощи. Това неравенство се подсилва от големите териториални дисбаланси при разпределяне на помощите, което поставя под въпрос резултатите в социалната сфера и в развитието на териториите.

Тези процеси се появяват в момент, когато обществото показва по-голяма чувствителност към предпазването от социален разрыв, когато то търси запазване на колективната си идентичност и не е склонно да плаща цената на свръх-продукция, слабо адаптирана към очакванията му. Исканията в сферата на различни социални сектори го показват добре: Общата селскостопанската политика се утвърждава като проблем на цялото общество. Тя не може да се разглежда изолирано, без систематично да се взимат под внимание предизвикателствата, които трябва да решава. Отговорът на тези предизвикателства ще определи начина, по който Общата селскостопанска политика ще оправдае съществуването си в очите на данъкоплатците и на европейските граждани, а също и пред партньорите ни в света. Приносът ѝ в решаването на големите въпроси на века ще обуслови принадлежността ѝ към утрешния свят.

За един многополюсен свят

Развитието на пазарната икономика не може да бъде оспорено. Балансът между търсенето и предлагането е все още най-добрият, но не и единствено приемлив, познат регулатор. От десетилетия разширяването на икономическото сътрудничество е придружавало икономическия растеж и подобряването на благосъстоянието на населението. Няма съмнение, че в дългосрочен план този процес е като цяло по-печеливш за по-голямата част от общността в сравнение със зиморничавото оттегляне към придобитите от Историята привилегии, чието поддържане може да доведе до тежки кризи. Не е достатъчно пазарът да бъде добър за човечеството, той трябва да е такъв за всеки негов представител. Ето защо пазарът трябва да е направляван и овладян.

Направляван, защото развитието на търговията понякога има тенденция да се превърне в самоцел и да бъдат забравени аномалиите, които това предизвиква в етичната, социалната или екологичната сфера. Пазарът има смисъл, ако му се придаде смисъл. Той не може да регулира всичко.

Разширяването на пазарните отношения няма автоматично да намали бедността в развиващите се страни. Първо, защото голям брой от тях, най-вече в Африка, остават като че изключени от новия световен пазар. Техният дял в размяната се редуцира все повече. Те могат да изчезнат от планетата, без световната икономика да бъде реално засегната. Второ, защото ускоряването на растежа в тези страни няма да доведе непременно до

намаляване на бедността в повечето от тях. В много от тях вече се наблюдава присвояване на печалбата от един елит предприемачи и износи-тели на земеделски продукти, които слабо се вълнуват от попула-телната способност на своите наемни работници.

Пазарът не може да вземе сам под внимание императивите на продоволствената осигуреност, тъй като колективното осигуряване не принадлежи към неговата логика. Управлението на една голяма част от производството на основните храни е политическа цел, следвана от много страни, и която не трябва да се счита за нелегитимна. На първо място, това засяга страните с хранителен дефицит. В исторически план Европейският съюз не трябва да смята, че въпросът за неговото продоволствено осигуряване е окончателно и напълно уреден. Поради екологически и социални причини трябва да се съхрани разнообразие в производствените възможности на териториите.

Развитието на търговията не гарантира вече опазването на околната среда. Пазарът окуражава пилеенето на природните ресурси, които не са включени в сферата на пазарна размяна: водата, въздуха, земята, дивата фауна и флора. Те са по-добре опазвани, когато разрушаването им води до незабавни разходи за този, който го прави. Въпреки, че не винаги точно това се случва. При сегашното състояние на нещата пазарът се оказва неспособен да вземе под внимание опазването в дългосрочен период на ритъма на биологичните процеси и на способността за възстановяването на екосистемите.

Управляване на пазара

Не е възможно да се опрем само върху пазара, за да очертаем организацията на световната икономика. Пазарът няма спонтанна тенденция да създава равновесие, дори ако имаме такова впечатление, виждайки го да размества дисбаланси. Той е могъщ двигател, който не може без лостове за управление. Чрез цените той само предава силови отношения, без да се грижи за хората, за естествените процеси, за времетраенето на процесите и за дългосрочността. Тези критерии трябва да бъдат смекчени от целите, които си поставят обществото за гарантиране спазването на колективния им избор и оцеляването на бъдещите поколения. Етичните, социалните и екологичните въпроси не трябва да се считат за второстепенни цели.

Процесът на глобализация трябва да бъде овладян, тъй като ритъмът на приспособяване на обществата има своите изисквания, които логиката на размяната не винаги разбира. Наистина, изискването за конкурентноспособност може да стимулира нововъведенията и да подобри общото благосъстояние. Вярно е, че отварянето на пазарите може да предизвика нови възможности, но трябва да се остави на хората, производствените организации и системи, време да преговарят относно приспособяването и промените, които са необходими. Пазарът е мощен двигател за развитие на обществото. Но неговото наличие не отхвърля изискването за спирачки, дори напротив. Тук възниква разсъждението за намеса на обществената политика и за механизмите на световното сътрудничество.

Всичко ни подканва да се насочим към сътрудничество, избягвайки рисковете от необузdana международна конкуренция, която би била смъртоносна. Околната среда, например, поставя пред човечеството проблеми, които не могат да бъдат разрешени, освен чрез съгласувано общо поведение: затоплянето на климата на планетата, разрушаването на озоновия слой, намаляването на животинското и растително разнообразие, ерозия на почвите и др. Не можем да приемем предизвикателството на устойчивото развитие в свят, доминиран от свободната размяна и световната конкуренция. Същото се отнася и за проблема за икономическото изключване, продоволствената осигуреност или демографията. Всички тези въпроси изискват световен регламент, който включва определяне на процедури и места за съгласуване.

Намесата на държавата остава легитимна

Държавата представлява необходимата институция за икономическо сътрудничество. Първата ѝ роля е да определи и да накара да се спазва законодателната рамка, в която пазарът може да функционира по най-ефективен начин. Друга нейна роля е намесата с цел да поправи страничните ефекти на пазара по отношение на етичните, социалните и екологичните измерения, на които държи обществото. Тя трябва също да провери въвеждането и функционирането на механизмите за преразпределение, които на човешко или на териториално ниво запазват необходимото равновесие, и гарантира сближаването. Тя може да стимулира включването в пазара и на тези, които искат да се присъединят или да се уверят, че пазарът е достъпен за всички.

Всичко това е добре познато на национално ниво. Но един от резултатите от глобализацията е намаляване на полето за действие на държавата. Пред важността на финансовите потоци или икономическите предизвикателства, много от “скромните” държави са отстранени. Дори в големите страни на планетата държавата трудно се приспособява към мобилността на фирмите и бързината на развитието. Обществената политика, дълго време ограничавана на национално ниво, което вече е недостатъчно, като че ли е затруднена.

Затруднена от гледна точка на стратегии и инструменти, може би, но не поради липса на легитимност. Някои смятат, че публичната намеса може да представлява само пречка за доброто функциониране на пазара. Многобройни опити показаха, че случаят не е такъв. В Корея, Сингапур и Тайван, в страните от азиатския юго-изток, наричани още “дракони”, се появиха държави-интервенционисти, които стимулираха и осъществиха процес на промишлена експанзия, без прецедент досега. Организирайки пазарните сили, преразпределяйки вълните на растежа, защитавайки някои от културните си стойности, те показаха на международните институции и на останалите държави, че пазарът може да се управлява.

Дискусията за пазара и публичната намеса се оформя и в областта на селското стопанство. Политиката в областта на продоволствената осигуреност изхожда от постулата, че храната е стратегическо благо и нейното значение оправдава особения начин на третиране. Пазарът третира храните като стока за размяна, както и всички останали. Някои смятат, че от това всички

ще спечелят, други - че по-крехките ще страдат при тази размяна. Историята ни показва и ограниченията на автоцентрираните стратегии, и порочните ефекти на пазара. Следователно, трябва да се измисли нов път: нито протекционистско затваряне, нито отваряне без условия. Преговорите и международното сътрудничество са израз на това търсене. И тъй като пазарите са придобили световни измерения, дейността на публичните власти и колективните организиции трябва да се упражнява на това високо ниво.

Процеси на регулиране

Европейското селско стопанство е в центъра на този дебат. Бъдещето му ще бъде отчасти формирано от начина на осъществяване на координацията между страните и регионите в света. То не може да остане пасивно по отношение на тази еволюция: то може да играе активна роля в търсенето на нови начини на свързване между пазара, държавата и обществото. Именно на това трябва да се заложи при предстоящите преговори на Световната търговска организация.

Как да се намери нова комбинация между пазар и публична намеса? Все още никой не знае отговора на този въпрос. Това, което е сигурно, е, че не само държавите, а и цялото общество търси верния отговор. Въвеждането в действие на регулативните процеси с цел допълване и подобряване ефекта от пазара предполага високо ниво на колективен интерес, социален консенсус, както и самодисциплина и дългосрочна перспектива. Това съответства на демократичното виждане: в действителност трябва да

се намери средно решение между пазара и крайната намеса, спазването на индивидуалния избор и търсенето на общ интерес.

Глобализацията на икономиките не прави дотам отживели местните стратегии. Въвеждането на пряка размяна между производители и консуматори, идентифицирането на произхода на продуктите, появата на проекти със силен териториален компонент, включването на селскостопанската дейност в процеса на местно развитие: тези практики, провокирани от новите изисквания на обществото и от реструктурирането на селските райони, са свързвани с процеса на глобализация на пазарите. Приемането на новите правила на Общността като се стимулират инициативите на местните дейатели и субекти поставя едно важно предизвикателство пред Европейския съюз. Това изисква преминаване през нова визия за йерархията, свързването на различните нива на вземане на решение, поставяне в действие на постоянни процеси на договяване. Посредничеството (договарянето) трябва да гарантира поддържането на връзка между световния и местния ешелон, между планетата и териториите.

Европейският залог

Глобализацията на икономиките не води до отживяване на регионалните пространства, а напротив. В света съществуват около стотина регионални икономически пространства, но повечето от тях са само зони за свободна размяна. Европейският съюз е най-завършеното сред тях и е на първо място по произведено и разменено богатство. Въвеждането в действие на институциите

на Общността, разработването на общи норми за опазването на околната среда, въвеждането на механизми за преразпределение между страните и регионите, търсенето на смекчаване на неравенствата: всички тези усилия, дори ако те все още могат да се подобрят, нямат еквивалент извън континента.

Освен това Европейският съюз представлява привилегирана рамка за диалог и противопоставяне на субектите. По-ограничен от световното пространство, групиращо райони, които не са толкова различни в сравнение с тези в света, той си остава място за преговори между хората на човешко ниво, където дори организации със среден размер могат да бъдат чути. В тези рамки гражданите могат да запазят известно владение на съдбата си в един свят, тръгнал по пътя на интеграцията.

Чрез перспективите си за разширяване и чрез включването си в търговски спогодби с други регионални общности, Съюзът трябва да оправдае регулирането на пазара, да защити и утвърди избора си в полза на социалното и екологично равновесие. Поради всички тези причини една добре координирана дейност в европейското пространство е от голямо значение.

Това е така поради зараждането на процеси на значителни промени. На изток няколко страни - кандидатки ще се интегрират скоро към ЕС: трябва отсега да се запази достатъчно място за тези бъдещи страни - членки и да се вземат под внимание спецификите на техните общества и история. Трябва да се страхуваме повече от избухване в социалните структури на тези страни под действието на конкуренцията на нашите икономики, отколкото от конкуренцията на тяхната продукция. На юг, крайбрежните страни

от Средиземноморието се намират в трудна ситуация, застрашени от социалното напрежение и емиграцията. Те изискват пазари, по-отворени за техните селскостопански стоки. ЕС трябва да подпомогне тяхното развитие, засилвайки връзките си с тях.

Европа показва, че изграждането на една регионална общност може да предложи условия за развитие, подходящи за нейните членове, ако приложените политики допринасят за намаляване на отклоненията и благоприятстват развитието. При глобализация на размяната, Европа трябва да допринася занапред за създаването на многополюсен свят, в който тя ще има място наред с други регионални мощности, а не за еднополюсен свят, доминиран от САЩ.

За тази цел Европа трябва да започне диалог със САЩ и Русия, Китай и Индия, Африка и Латинска Америка. Въпросите, свързани със селскостопанските пазари, изхранването и околната среда, трябва да заемат важно място в тези дискусии. Необходимо е, с цел ефективно решаване на въпросите, дискусиата да не се ограничава само между субектите в селското стопанство и селските райони.

Регулирането на пазарите е политически израз на желанието за мир и справедливост. Либерализацията на търговията не е самоцел. Както се признава, че селскостопанските пазари в света имат странични ефекти и генерират рискове, които те не могат да овладеят, трябва да се признае и легитимността на селскостопанските политики. Възможно е да се изисква степента на отваряне и затваряне на пазарите да се подчини на политически

цели в името на заетостта, на околната среда, на управлението на териториите, на борбата с неравенствата.

Взаимоотношения със света: устойчивост и солидарност

Търговските спорове между ЕС, САЩ и страните от Юга (наричани "развиващи се") по повод селското стопанство и изхранването остават малко място за търсенето на нови политически опции. Последните биха дали реални възможности за едно устойчиво селско стопанство и за развитието на селските райони на световно ниво. Дебатът често се превръща в спор, който противопоставя "протекционизма" на европейското селско стопанство на либерализма, който ще доведе до внос, "идващ независимо откъде и независимо как".

Ще бъде грешка да се мисли, че една политика на развитие на селските райони предполага първо да се предпазят европейските фермери от агресивна конкуренция, че последната идва от Запада (САЩ), от Изтока (Централна и Източна Европа) или от Юга (развиващите се страни). Такъв подход прикрива щетите, които съвременната европейска политика причинява, както вътре, така и извън Съюза. Тя също създава безизходица в световната криза на семейното селско стопанство.

Допълваща политика

Тактиките на защита правят трудно търсенето на допълнителни политики, необходими за устойчивото световно и европейско развитие. Ние сложихме старо вино (субсидиите за производство) в нови мехове (помощите за развитие на селските райони, все още широко раздавани на земеделските производители). Ние изграждаме устойчивостта и многофункционалността на сел-

ското си стопанство за сметка на капацитета на другите страни да получат (или запазят) многобройните съществуващи функции (защитост, икономическо развитие, управление на природните ресурси) на техните собствени селски стопанства и селски райони. Преференцията на Общността, учредена в Римския договор за изграждане на Общата селскостопанска политика и признаването на "свободата на производство", провъзгласена от аграрното законодателство на САЩ, се схващат от производителите на другите страни като липса на преференция и липса на свобода.

През 1999 САЩ и ЕС вложиха повече от 170 милиарда долара за подпомагане на своите селски стопанства. Тази подкрепа допринесе за срива на цените на основните световни продукти, до дълбока криза в земеделието от едната и от другата страна на Атлантика и до смущения в пазарите на страните от Юга и от Изтока, което доведе много дребни и средни производители и предприемачи до затруднено финансово състояние.

Свръхпроизводството и дъмпингът продължават да съществуват, дори когато преките плащания идват на мястото на старите форми на поддържане на пазарите. Поддържането на експортните субсидии, на което Европейският съюз съсредоточи усилията си в Доха (по време на откриването на преговорите на Световната търговска организация през 2001 година) с енергията на отчаянието, провокира много строги и оправдани критики от страна на повечето държави от Юга. Европейският съюз, обвинен, че блокира развитието на най-бедните фермери като им затваря достъпа до пазарите си и като прибегва до нелоялни практики,

претърпя провал на предложенията си за регулиране на глобализацията. Неговата стратегия за завладяване на пазарите е в тотално противоречие с целите му за международно сътрудничество и с дългосрочните му политически интереси. Докато Европейският съюз се бори за части от пазари (несигурни и засягащи малък брой производители), възловите въпроси за бъдещето като частното присвояване на генетичните ресурси остават в задънена улица. По този начин той се лишава от подкрепата на страните от Юга в Световната търговска организация при защитата на избора на собственото си общество.

Макар и да не са свързани с точни механизми, целящи забрана на дъмпинга, преките плащания не са по-малко пагубни за страните от Юга в сравнение с поддържането на пазарите. Очевидно е, че преките плащания, които не са обвързани с произведените количества, ще имат винаги ефект върху пазарите и ще стимулират земеделското производство на богатите страни, въпреки аргументите на известни учени за обратен ефект.

Лоялността на търговските връзки на Европейския съюз със страните от Юга, по-специално с тези, които трябва да залагат на развитието на селските си стопанства, е една от основните съставки на устойчивото селско стопанство и на развитие на селските райони в Европа, при условие, че речите за социална справедливост, човешко достойнство и опазване на общите блага отразяват адекватно общите ценности на обществото.

Как да се справим с драматичните противоречия на политика, която иска във всичко да успее? Не можем едновременно да

изграждаме система, която да изтъква предимствата на многофункционалността на земеделието, и да водим волунтаристична политика на износ, докато пазарите не съществуват или статутът на износителя предполага висока консумация на невъзстановими ресурси. Политика, ориентирана към устойчивостта, не може да се примири със свръхпроизводството, което няма реализация на световния пазар. При тези обстоятелства дъмпингът или експортните субсидии не би трябвало да съществуват.

Извън границите на либерализацията

Селското стопанство е дейност, която се упражнява при изключително различни условия на средата. Нарастването на силата на търговията и на конкуренцията изблъсква дребните търговци към периферията, географска и социална, на обществото, докато най-продуктивните сектори се развиват интензивно.

“Византийските” дебати за правилата на Световната търговска организация ни отклоняват от основния проблем за зависимостта между международния селскостопански обмен и устойчивостта. Да се делокализира регионалното производство на места, където естеството на почвите, размера на стопанствата или климатичните характеристики не позволяват достатъчна конкурентност, означава да се проиграт сравнителните предимства за сметка на продоволствената осигуреност.

Трябва също да се вземе под внимание влиянието на европейските селскостопански практики върху трети страни. Екологичният отпечатък на интензивното европейско животновъдство, т.е.

неговите косвени резултати върху природните ресурси на страните, в които се произвеждат необходимите за неговото функциониране суровини (например, зърнените фуражи, внесени от “крехки” райони с богато биоразнообразие, като бразилското cerrado), трябва да се интегрира в глобалното мислене за устойчивостта на земеделието.

Да се изисква специфичен статут за селското стопанство и изхранването в нашите общества е напълно легитимно. Но тогава трябва да се признае правото на другите общества да направят същото и да се уважава факта, че те могат да искат да произвеждат собствената си храна и да стимулират развитието си чрез износ на селскостопански продукти. Очевидно е, че спешната хранителна помощ е оправдана в изключителни случаи на бедствия и глад, но не трябва да търсим реализация на излишъците си под претекст, че храним света.

В повечето страни от Юга продоволствената осигуреност е императив. В тези региони на света, където дребните фермери представляват повече от половината заети, да се намерят пазари за селскостопанското производство е условие за развитието. Укрепването на техните икономики преминава задължително през механизми на регулиране на търговията със селскостопански и хранителни продукти и през известна степен на защита по отношение на вноса на продукти от богатите страни. Всички форми на дъмпинг, които облагодетелстват само най-богатите страни, трябва да се премахнат. Европейските пазари трябва да са достъпни за по-слабо развитите страни.

Да се приеме европейска политика, която да приложи на практика речите за необходимата солидарност с дребните фермери от трети страни, предполага вземането под внимание на световните промени. Глобализация създава нови възможности, но също и нови форми на социално изключване.

Новите правила на глобализацията

Независимо дали става въпрос за международно, национално или локално ниво, правилата на играта при глобализацията концентрират възможностите в ръцете на най-могъщите. Потребителите са облагодетелствани за сметка на производителите чрез факта, че глобализацията има тенденция да разклати господството на последните на пазарите. Мерките за ограничаване на производството, предназначени да поддържат цените, стават неоснователни в ерата на глобализацията и на отваряне на пазарите, характеризиращи се с хронично свръхпроизводство. В страните от Юга фермерите, които ориентират продукцията си за вътрешния пазар, трябва да се изправят срещу конкурентен внос с ниски цени, ползващ се често от дъмпинговите механизми. Тези, които продават на световните пазари, се конфронтират със спазването на новите норми, правилници за поведение, трасиращи императиви и различни стандарти (включително тези, които са узаконени в името на устойчивостта). Съчетаването на тези норми изисква големи инвестиции, което означава, че малките производители не могат да отговорят на тези условия, и че страните, където стойността

на работната ръка е ниска, няма да бъдат доста-тъчно конкурентоспособни.

Участието във вериги, управлявани от потребителите, може да обвърже дребните селскостопански производители към една модерна икономика, характеризираща се с минимални рискове и нови пазари, и да им осигури достъп до ресурси и финансиране. Контролът на селскостопанските и хранителните вериги от страна на мощни индустриални групи има огромно отражение върху селското стопанство, най-вече разкъсвайки връзката между цените на селскостопанските продукти и цените на хранителните продукти. Нарастващото влияние на индустриалците в преработването и продажбата на продуктите е в основата на относителното намаляване на добавената стойност, вземана от съответните производители във веригата. В САЩ и Великобритания, например, производителите вземат от 15 до 25% от тази добавена стойност.

Всички фермери се сблъскват с новите правила, наложени от глобализацията. Заради тях дребните селяни са губещи, дори когато се предполага, че търговската политика е в тяхна полза. Понастоящем сме свидетели на задълбочаване на различията в икономиките на селските райони на Севера и Юга, но също и между самите тях. Процесът на интегриране и на едновременно изключване, характеризиращ селското стопанство в света, е симптоматичен за появата на една икономика с двойна скорост в аграрния свят. Световното разделение на труда изолира едно централно ядро конкурентоспособни производители от множест-

вото дребни земеделци - фермери на непълно работно време, семейни ферми и селскостопански работници.

Залогът на управлението

Европейската селскостопанска политика и политиката за развитие на селските райони е в центъра на спора за мястото на регионалните икономически общности в процеса на глобализация. Свидетели сме на важни дебати за селскостопанските субсидии, нормите за качество, цените и технологиите. Това са въпроси, на които ние като гражданско общество трябва да дадем отговор за да се опитаме да управляваме световната система за производство на селскостопански и хранителни продукти.

Ортодоксалната икономическа мисъл трябваше да приеме факта, че вземането на решение в световната система за селскостопански и хранителни продукти е занапред монополизирано от малка група субекти. Тя не спира да подценява човешките истини и да предлага разрешаването на актуалните въпроси чрез отстраняване на "нежизнеспособните" производители или чрез разграничаване на производството на храна от производството на "колективни блага". Подпомагането на дребните земеделци в името само на социални императиви представлява значителен компромис по отношение на стимулиране на развитието на селските райони на базата на земеделското производство, осигурено от семейните стопанства.

Земеделските производители от Европа и от третите страни разполагат с подобни възможности, но трябва да се борят със същите заплахи: главно, присвояването на печалбите от преработ-

ващата промишленост и едрите дистрибутори. Време е тези, които в ЕС, са загрижени за развитието на земеделието и селото, да търсят връзки с производителите от САЩ, страните от Юга и от централна и източна Европа. На първо място, те трябва да работят заедно за да се премахнат катастрофалните резултати от свръхпроизводството, субсидиите за свръхпроизводството и дъмпинга. На второ място, те трябва да контролират пазарите, определяйки правилата им за функциониране.

Да се направи място за страните от Юга на селскостопанските пазари не означава задължително жертване на земеделието на ЕС. Освен завладяването на далечни пазари, вече съществуват и други прогресивни и по-малко рисковани възможности: преработване на продукти с голяма добавена стойност, с качество и контролиран произход, разширяване мисията на фермерите чрез възнаграждения за положителни действия по отношение на околната среда и пейзажа, принос към развитието на селските райони. Всичко това вече съществува на място. Липсва само необходимия политически стремеж за да се създаде база за развитие на земеделието, съвместимо с очакванията на европейските граждани. Именно в това, европейското общество очаква принос от своите земеделски производители, а не чрез възможността им да заграбват части от пазари от африканските, латино-американските и азиатските производители.

**Мир, благосъстояние и околна среда: цели при
разширяването**

Има няколко начина за възприемане интеграцията на страните от централна и източна Европа към Европейския съюз. Интеграцията може да се разглежда като концесия на страните от бившия комунистическия блок, които искат да се присъединят към един от най-проспериращите региони на света. В тази перспектива може да изглежда легитимно подчертаването на разликите между двете части на Европа и налагането на страните - кандидатки да се подчинят на “постигнатото от общността”, тоест на съчетанието от правила и институции, общи за всички. Това е всъщност един от основните принципи, които поддържат Европейския проект.

Съществува и друг начин за възприемане на разширяването на Европа. Той може да се види като сдобряване на двете половини от континента, разделени повече от половин век. Днес, тези два региона споделят общи интереси: развитието и мира. От тази гледна точка, страните-членки, от една страна, и страните-кандидатки, от друга, се допълват и трябва да определят съвместно новите критерии (политически, икономически и институционални) за функциониране на една разширена Европа.

По време на този процес на разширяване трябва да бъдат взети под внимание географските, икономическите, социалните и културните характеристики и проблеми, специфични за регионите, както и техният потенциал за развитие. Териториалното единство, устойчивото селско стопанство, защитата на околната среда и запазването на биоразнообразието са съществени стълбове за изграждане на икономически жизнеспособна и политически стабилна Европа.

Опитът на Ирландия и на средиземноморските държави, които се присъединиха към Европейския съюз преди няколко години, може да се окаже полезен за настоящите страни – кандидати. Трябва също да си вземем поука от обединена Германия и да не възпроизвеждаме вече допуснатите грешки, като липсата на активно участие на гражданите в процеса на обединяване.

Печалби и разходи при разширяването за двете части на Европа

Главното предимство на разширяването, очаквано от двете страни, се състои в консолидирането на мира и подобряването на сигурността на континента. Освен това разширяването постепенно ще заличи границите, което ще позволи да се посещават по-лесно други европейски страни и да се работи там. Икономическото, политическото и културното сътрудничество ще допринесе за подобряване на благосъстоянието и за стесняване на икономическата и културна пропаст, която сега разделя Изтока и Запада. То ще предложи и възможности за изграждане на истинска европейска идентичност, за разпространяване на принципа за солидарност и за създаване на по-голям и по-жизнен пазар. По-широкият пазар за селскостопански продукти ще предложи нови възможности за търговията, инвестициите и създаването на предприятия, както и по-добро използване на ресурсите. Разширяването ще отвори интелектуалния и емоционален хоризонт на европейците. Политиките - селскостопанска и за околната среда, на Съюза ще открият възможност за по-добро опазване на естественото и културното разнообразие на Европа.

За страните сегашни членки на Европейския съюз разширяването представлява възможност за развитие на икономически дейности с най-малки разходи и по-сигурни в новите територии. То ще засили също позицията на Съюза в света. От своя страна, асоциираните страни могат да се надяват на по-бързо икономическо развитие и на потребителски стоки с по-добро качество благодарение на: засилването на конкуренцията, про-мишленото и селскостопанско преструктуриране, включването в икономическия и монетарен съюз и по-голямата политическа стабилност. Достъпът до фондовете за селскостопанско и регио-нално развитие на Европейския съюз ще им позволи да се въз-ползват от повече възможности за подпомагане. В политически план това предполага за страните от централна и източна Европа възможността да бъдат считани за пълноправни членки на Съю-за, да участват в развитието на политиките на Общността и в из-бора на решения, да се ползват от допълнителните инструменти на разположение на гражданите за засилване на демокрацията, като правото да избират и да бъдат избирани в Европейския парламент.

Въпреки предимствата си разширяването налага на Европа важни предизвикателства. Особено тежка задача ще бъде гарантирането на ефективно и демократично функциониране на една по-голяма общност, съставена от хетерогенни региони и култури. Ще бъде по-сложно да се достигне до консенсус и да се приемат решенията.

Петнадесетте сегашни членки ще трябва да се съгласят с намаляването на относителното значение на техните представи-

тели в различните европейски институции и могат да останат с впечатление за загуба на влияние. Някои се страхуват от идването на евтина работна ръка от Изток, а тези, които сега се възползват от нелегалните работници, идващи от изток, ще претърпят загуби. Освен това, страните-членки трябва да се сблъскат с необходимостта от ново разпределение на европейските фондове и с възможността да се увеличат плащанията в бюджета на ЕС с цел да се покрият разходите на по-голям брой региони и хора в затруднено положение.

В страните-кандидатки населението се страхува да загуби отново суверенитета си, съвсем скоро придобит, и да наблюдава развитието на бюрокрацията заедно с увеличаването на разходите и липсата на прозрачност, свързани с това. Възможно е политиците в тези страни да загубят част от мотивацията си за възраждането на националните икономики. Освен това е вероятно присъединяването към Европейския съюз да доведе до повишаване на цените на някои стоки и услуги, вносните такси и дори на производствените разходи, вследствие на установяване на по-строги норми. В някои страни либерализацията на пазара на земеделски земи предизвиква също страхове. За предприятията икономическата среда може да се окаже по-ограничаваща и неблагоприятна, което ще доведе до повишен риск от фалити. Накрая, присъединяването към Европейския съюз представлява заплаха от миграция на работна ръка от източните страни към богатите региони от Съюза.

Селското стопанство и земята

Въпросът за разширяването и този за селското стопанство са тясно свързани. Използването на земята и устройството на територията, демографските промени, връзките между селските и градски зони са също основни въпроси за бъдещето на разширена Европа. Някои сектори на икономиките от централна и източна Европа, най-вече дребното селско стопанство, са особено крехки и тяхното развитие ще има последици върху обширни зони и върху хиляди хора. Още повече, че селото е основен компонент на европейската идентичност.

Селскостопанският бюджет на Европейския съюз и условията, при които са разпределени субсидиите, представляват основните теми в дебата за разширяването. При това се избягва един от главните въпроси за разширена Европа: въпросът за управлението на селскостопанската територия и територията на селските райони, които ще се увеличат с една трета, и проблемите, свързани със: солидарността между регионите, регулирането на миграционните потоци, взаимоотношенията между селските и градските зони, търсенето на нови дейности в териториите, които познават драматичните последствия на един труден икономически преход.

Както стана със селското стопанство в миналото, съвместното управление на европейската територия и въвеждането на политиката за развитие на селските райони могат да бъдат основа за плодотворен дебат за Европейския проект. Дебат, в който партньорите от Изтока и Запада могат да бъдат равнопоставени. Нивото на производство в страните на източна и централна Европа е доста хетерогенно и някои от селскосто-

панските им практики представят интересни характеристики по отношение опазването на средата или многофункционалността на земеделieto. В процеса на изграждане на една интегрирана Евро-па е полезно да можем да разполагаме с разнообразни познания и практики във връзка с устойчивото развитие на: почвите, здраво-словното и качествено производство на храни, жизнената среда и начина на живот в селото. Тези отправни точки са необходими при търсенето на алтернатива на урбанизацията.

Всички знаят, че обединението на пазара, само по себе си, няма да даде отговор на предизвикателствата пред селските райони. И сега Европейският съюз е главният търговски партньор на страните от източна и централна Европа и се характеризира с доминиране на интензивното земеделие. Поради този факт страните-кандидатки трябва да предприемат процес на интензификация за да останат конкурентоспособни, което ще има негативни последици и за селското стопанство, и за околната среда. Обединението трябва да бъде придружено от разумна обществена политика, която да третира въпроса за природата и околната среда, както и този за развитието на селското стопанство и на селските райони. За да се стимулират местните инициативи в полза на устойчивото развитие, като се обмисли начина на техническо развитие, опазващ екологичните богатства на многобройните селскостопански зони на Европа, трябва да се реформира както настоящата Обща селскостопанска политика, така и селското стопанство на страните-кандидатки.

Предложения за процеса на интегриране

Голям брой проблеми и недоразумения се дължат на липсата на информация и на отсъствието на пряка комуникация. Следващите предложения са особено важни за улесняване приемането на нови членове от страна на гражданите на Европейския съюз и на страните-кандидатки:

- Информация и комуникация. Гражданите на страните-членки и на страните-кандидатки са зле информирани за печалбите и рисковете от разширяването. Трябва да се направи усилие за разпространяване на правилни информации и за насърчаване на работни срещи, семинари, конференции и други начини за пряка комуникация между различните групи от страните-членки и страните-кандидатки.
- Обучение и квалификация. На страните-кандидатки им липсват програми за преквалификация на хора, загубили работата си, най-вече в селските зони и особено в селското стопанство. Обучението на хората в зряла възраст и на младите извън класическата образователна система трябва да се подкрепи със специална помощ.
- Основен подход в програмите за развитие и в проектите в селските райони трябва да бъде подходът, подкрепящ инициативите на местно ниво; трансграничното сътрудничество трябва да се поощрява.
- Трябва да се подобри възможността за участие и сътрудничество на различни граждански сдружения на национално и международно ниво, да се помогне за включването им в мрежата от сдружения и за набирането на средства за финансиране на програмите и проектите им.

Чувство за неефективност и неудовлетвореност завладява администрациите на страните-кандидатки, които трудно задоволяват растящите изисквания на Европейския съюз. Разширяването като политическа цел трябва да бъде дискутирано на основата на истинското партньорство. За тази цел събеседниците трябва да бъдат идентифицирани на всички нива в обществото. След това трябва да се предприемат преговори, които да започнат на най-ниско ниво. Проектите за хармонизиране на отношенията Изток-Запад, включващи сдруженията, трябва да се подкрепят както морално, така и финансово: Европейският парламент може да играе главна роля в това отношение.

Традиционното политическо мислене за селското стопанство отстъпи място на понятието за многофункционалност, не само в страните-членки на Европейския съюз, но също така до голяма степен и в страните-кандидатки. Ето защо трябва да се направи усилие за увеличаване тежестта на “втория стълб” на селскостопанската политика, този, който засяга развитието на селските райони и вземането под внимание на опазването на околната среда. Особеностите на регионите трябва да бъдат отчетени в по-голяма степен от селскостопанската политика. Многофункционалността и субсидиарността ще бъдат основните принципи на бъдещата реформа на селскостопанската политика на Европейския съюз и те трябва да се прилагат по един и същ начин за всички страни-членки.

Дебатът върху изграждането на обединена Европа трябва да се води от страните-членки и страните-кандидатки като на равен с равен, а не в отношение на подчиненост. Целта не трябва

да е свързана с условието страните-кандидатки безусловно да приемат начина на процедиране на страните-членки, а по-скоро те да дадат своя принос, във връзка с тяхната история и настоящите приоритети, чрез оригинални идеи за развитието на: местната инициатива, устройство на териториите, селското стопанство и райони. Първият етап от изграждането на голяма Европа трябва да бъде прехода от съперничество между страни, искащи да запазят дела си в европейския бюджет, към партньорство в един общ проект за обединена Европа.

За нови територии

Едно селско стопанство, свързано с очакванията на обществото, не може да се абстрахира от измеренията на околната среда и териториалните измерения. Опазването на околната среда и териториалното равновесие са две важни изисквания към европейското селско стопанство. Те са тясно свързани помежду си, но въпреки това са различни по отношение на изявяването си и изискват различни решения.

Разнородни ситуации

След края на шестдесетте години изискването на обществото за опазване на околната среда се наложи постепенно, не само в Европа, но и в повечето страни в света. Могат да се разграничат три форми на опазване на околната среда - борба срещу замърсяването и пилеенето на ресурси, изискване за управление на пространството (територията) и изискване за качество на продуктите.

Борбата срещу замърсяването и поддържането на равновесие в природата включва голям брой проблеми: замърсяването на водите с химически или органични вещества, намаляване на плодородието, разрушаване на горските масиви, отводняване на влажни зони, замърсяване на въздуха, водата и храните чрез пестициди, вреди нанесени на дивата фауна и пейзажа и др. Към тези, които познаваме, вече се прибавя и рационалното използване на водните ресурси на места, където те са ограничени. В

Средиземноморска Европа разпределението на наличните водни ресурси се очертава като главен проблем.

Необходимостта от пестене на ресурсите ще направи революция в начина на мислене. До неотдавна се търсеше получаване на максимално производство на единица площ. Съвсем скоро ще дойде времето, когато стремежът ще бъде получаването на определен обем продукция при минимална консумация на вода, енергия, торове, пестициди, и минимални отрицателни последици за околната среда. Последният начин на мислене и реакция е обратен на първия, а и практиките няма да са същите. От няколко години биологичното земеделие, интегрираното земеделие, земеделието с минимално ниво на входящи ресурси и други видове земеделие отварят път за развитие в тази посока. Ако им се предоставят адекватни условия за развитие, тези видове земеделие имат голямо бъдеще, тъй като само те не само опазват околната среда, но отговарят и на изискванията на потребителите.

Грижата за околната среда включва и нови взаимоотношения с живите организми. Животните, които се отглеждат, постепенно загубиха статута си на живи организми и се превърнаха в инструменти за производство. Трябва да признаем, че растящата чувствителност на общественото мнение, особено силна във Великобритания, Дания и др. страни, ще наложи в бъдеще нови практики на отглеждане на животните.

Големите стопанства, произвеждащи зърнени култури в северната част на Европейския съюз и които не оказват най-благоприятно влияние на околната среда, се ползват най-широко

и без никакви специални условия от публичните помощи. Логично е да се мисли, че в близко бъдеще отпускането на преките помощи ще се определя от спазването на правилата за добра земеделска практика. Ако принципът за опазване на околната среда бъде наложен от Европейския съюз, то неговото съдържание и правила трябва да се разработят на местно ниво, така че да отговарят на особеностите на съответния регион. Околната среда се нуждае от това децентрализиране: приоритетите могат да засягат, според случая, защитата на подпочвените води, опазването на дивата фауна, ограниченията при използване на пестициди, елиминиране на отпадъците и хиляди други неща. Земеделските производители се нуждаят от децентрализиране: условията за упражняване на тяхната дейност в различните региони са много различни и едно унифицирано европейско регламентиране би било приемливо на едно и недопустимо на друго място. Особено важно е целите да бъдат определени на местно ниво чрез комитет, съставен от заинтересовани лица: земеделски производители, сдружения, учени, общини, териториални общности и други, но скоростта на приложението на правилата за добра земеделска практика да може да се договаря. Националните инструменти за подкрепа и обучение трябва да се приспособят към новата ситуация: ако техническите изменения не са възможни, натискът върху фермерите, особено за по-нестабилните от тях, може да се окаже непоносимо тежък. Накрая, фермерите трябва да запазят известно поле за маневриране, което да им позволи да определят как, от техническа гледна точка, ще съумеят да постигнат

набелязаните цели. Естествено, тази процедура е с доста изисквания. Тя ще предполага нови и постоянни усилия, тъй като изискванията на обществото се променят с времето. Но тя е също така мобилна и стимулираща, което е от голямо значение. Тя превръща неизбежния процес в ограничение, което може да се управлява. Тя превръща фермерите в дейатели и граждани, а не в обикновени изпълнители.

Управлението на пространството е другия елемент. Тук се включват проблемите за намаляване на изоставените територии, предотвратяване на обрастването на пътища, запазване на разнообразието на пейзажите и запазване на местата, благоприятни за развитието на дивата флора и фауна, чието оцеляване от векове зависи от запазването на човешката дейност. Все повече се поставя и въпроса за предоставяне на всичко това на разположение на европейците чрез развитието на дейности за посрещане на туристи и услуги, свързани с това. Това е нова мисия, с която могат да се захванат земеделските производители.

Селско стопанство за услуги

“Произвеждането” на една по-приятна за човека среда предполага нови начини за възнаграждение, както и промяна на статута: производителите на материални и хранителни блага ще станат и производители на услуги и нематериални блага. Хармонични пейзажи, качествена вода, разнообразна природа, овладени рискове, запазена околна среда: по-рано за местните общности тези услуги бяха продукти, съпътстващи

селскостопанската дейност. От сега нататък те са отделни продукти за местните общности, чиито изисквания са по-големи.

Тези производства участват в това, което може да се нарече създаване на колективно богатство, и затова трябва да бъдат възнаградени от държавата. Те могат, поне отчасти, да бъдат финансирани и от потребителите. Да вземем случая с тези услуги, които са свързани с културата, здравето, туризма, педагогиката, обучението на децата. Частта от бюджета, която европейските домакинства отделят за тях, се увеличава с урбанизацията, намаляването на работното време, увеличаването продължителността на живота. Тя се увеличава също с развитието на предлагането и подобряването на неговото качество. Това търсене изразява необходимостта от свободно време, а също и нуждата от разбиране на това, което свързва човека с природата. Те свидетелстват за желанието на много европейци да се приближат до земеделците, до една селска култура, жива и функционална, до един начин на живот, свързан с динамиката на селските райони. Тези европейци не искат да видят развитието на едно далечно за тях земеделие и ферми-музеи или витрини, предназначени да показват миналото и настоящето на селското стопанство.

Търсенето на продукти с по-добро качество е донякъде свързано с подобен подход. То носи в себе си забравени вкусове, гаранции за безопасност, а също и за идентичност, социална връзка, близост с произхода и с природата. За много земеделци това е една нова възможност, която трябва да се използва. Сега във Франция почти една четвърт от фермерите участват в про-

дажбата на биологични продукти, продукти с етикети, с контролиран произход или други подобни продукти. Тези производства, които доставят на стопаните допълнителен доход, който не е за пренебрегване, засягат най-вече дребните стопанства и тези, които са разположени в планински райони. Те заемат важно място в поддържането на социалното и териториално равновесие.

Качеството на продуктите е изискване, което ще структурира все повече и повече практиките на земеделците. Проблемът с “лудата крава” показва, че докато пазарът е оставен сам на себе си и изискването да се произвежда с все по-малко разходи надделява над елементарните правила за безопасност, кризата може да бъде жестока. В едно общество, което изисква все повече сигурност и безопасност на храните, не е възможно да се върви постоянно към по-слаб контрол. Трябва да се ориентираме към друг начин на мислене, поставящ на предно място здравните изисквания, приемащ правилата за предпазливост, привилегироващ отговорния подход, а не само незабавни печалби.

Не е възможно да се сведе безнаказано мисията на селското стопанство до произвеждане на килограми протеини с минимален разход. На първо място, това шокира самите земеделски произ-водители. Доставянето на здравословни храни е част от тяхната мисия. Този въпрос е свързан с въпроса за пазарните механизми, но също и с моделите на производство. В бъдеще ние ще се нуждаем от тяхната техническа и социална приемливост.

Социален дебат

Околната среда е едновременно ограничение и възможност. Тя е най-вече обширно поле за действие на земеделските производители и на всички, които искат да упражняват съответните занаяти. Опазването на околната среда не е преходна мода. Анкетите показаха, че по-голямата част от земеделските производители са наясно с това.

Околната среда предполага най-напред дебат за етиката. Има голям риск от внасяне на пазарен елемент в отношенията, свързващи човека с околната среда, фермера с неговия район. Трябва ли да се счита средата за нов фактор за производство, за който трябва да се плати, или трябва да се запази свободния достъп и статута на обществено благо, които са свързани с нея?

Освен това околната среда предполага и социален дебат. Какво е точното съдържание на широки понятия като “околна среда” или “устойчивост”. Не винаги и не всички цели, свързани с околната среда, са съвместими, понякога трябва да се прави избор. Да вземем примера с отглеждането на домати: трябва ли те да се произвеждат близо до местата за консумация, в Холандия или Дания, чрез изразходване на значително количество енергия за отопление на оранжерии, или те трябва да се отглеждат под слънцето в южната част на Европа и, впоследствие, да се развие пътната мрежа? Трябва да се анализират възможностите и да се определят приоритетите.

Да вземем друг пример. Селското пространство е опора за нови дейности, туристически или спортни. Но то е и ще остане също място за живот на земеделците и селяните. Неговото

устройство, заемане, естетика засягат най-вече тези, които живеят там постоянно. Туристът, който му се възхищава, екологът, който оценява богатствата му, понякога дискретни, жителят, който се разхожда там и бере диви плодове или земеделският произ-водител, който познава неговата агрономическа стойност, всички те имат различни гледни точки за селското пространство, определени от техния опит и култура. Да се поставят в хармония тези гледни точки или да се направят поне съвместими, е важен залог за бъдещето на селските общности. В дебата на обществото земеделските производители имат своето място, наред с всички останали граждани.

Накрая, средата предполага технически дебат. Голям е броят на тези, които могат да кажат какво според тях представлява качествена околна среда, но малко са тези, които се решават да формулират начините за нейното постигане. Да се създаде при-родата: изразът сам по себе си е парадоксален, и все пак в Европа почти цялата природна среда е дело на човешката дейност, повече или по-малко интензивна, но винаги древна. Резултатите не винаги са били желани, отношенията “причина-следствие” труд-но се разграничават и вземането под внимание на развитието в далечно бъдеще прави труден анализа на процесите. Още по-трудно е да се свържат на едно и също място екологичната логика, икономическата рационалност и социалната загриженост, в среда с постоянни промени и развитие. Самите учени признават границите на възможностите си и необходимостта от диалог със земеделските производители. Трябва спешно да се иденти-фицират и оценят знанията на тези,

които в Европа и другаде, владеят тази способност, едновременно екологична и агрономическа, която прави от тях отговорни производители. В южната част на Съюза, в планинските райони и в районите, където се е запазило все още разнообразно селско стопанство, адаптирано към района си, тези знания са все още живи. Включително и в страните от Юга многобройни са тези, които могат да ни помогнат да намерим отново интелигентността в управлението на природните процеси, за която в най-продуктивните райони на Европа се мислеше, че отдавна е надмината. Открива се една особено продуктивна област за сътрудничество, която може да преобърне отчасти обикновения смисъл на размяната. Това представлява и интересна област за изследвания.

Благоустрояването на територията е тясно свързано с околната среда и управлението на пространството. Няма да има трайно намаляване на натиска, упражняван върху околната среда в интензивните региони, нито задоволително управление на слабо населените райони, без дебат върху разпределението на земеделските дейности върху европейската територия. За тази цел трябва да се намерят механизми, които да позволят задържането на достатъчен брой земеделски производители в планинските райони, които сега са най-застрашени.

Но този въпрос не може да бъде засегнат само в рамките на селското стопанство. Развитието и поддържането на услугите играе особено голяма роля за привличането на млади хора, които биха искали да се заселят по тези места. Затова в застрашените райони на Европейския съюз съдбата на селското стопанство е

пряко свързана с бъдещето на развитието на неселскостопанската заетост и с услугите.

Днес населението на селските райони преживява трусове, които не са за пренебрегване. Инициативата на населението сменя физиономията на много европейски региони по-бързо, отколкото би го направило самото селско стопанство. Създаването на предприятия, туризмът и използването на свободното време, заселването на активно или пенсионирано население, са дейности, способни да съживят тези региони. Селското стопанство може да открие в тази гама от нови призвания начина да се включи хармонично в конфигурациите от различни субекти, да придаде стойност на привлекателната среда, да разнообрази предлагането на услуги, да допринесе за утвърждаването на развиваща се културна идентичност. Селското пространство вече не е задния двор на фермите. То е сложно пространство, в което земеделската професия трябва да намери точното си място, стараяйки се да допринесе за появяването на повече социални групи и търсейки сътрудничество с тях.

Трябва да се търси диалог с носителите на идеи в селските райони. Това е лесно там, където връзките между земеделските производители и останалите жители на селските райони са тесни - в Гърция, в Португалия и др. Но е особено трудно там, където тези връзки са прекъснати, но възстановяването им не е невъзможно. Навсякъде в Европа различни инициативи показват способността на много земеделски производители да участват в осъществяването на местни проекти, предприети от различни социални групи.

Селското стопанство трябва да бъде отворено за селото и да се интегрира в териториалните проекти. Но не трябва да залитаме към някаква местна утопия. Местните пазари са тесни, често твърде специализирани. Земеделските производители не могат да се разграничат от социалните инициативи, които представляват част от пряката им среда, но също така не могат да се абстрахират от интегрирането си в хранителните вериги и пазарите.

Необходима амбиция

Да се допринесе за създаването на колективни богатства, да се участва в благоустрояването на територията, да се развиват нови производства, да се създават работни места - във всичко това има достатъчно поле на действие за амбициозни професионални проекти във връзка с днешните реалности. За тази цел трябва да намерим пътя за нов договор между селското стопанство и европейското общество.

Предизвикването на такъв дебат е трудна задача. В страните от северна Европа земеделските производители са загубили особено място, което заемаха в обществото само преди няколко десетилетия, и което праеше благородна тяхната мисия "да изхранват хората". В условията на изобилие, производството на храни няма вече, в очите на обществото, стратегическото значение, което е имало след дните на глад. Тъй като делът за храна в бюджета на европейците намалява непрекъснато, тъй като продуктите са широко стандартизирани и "еднакви", тъй като веригата за преработване и търговия разделя

производителя от потребителя, храната губи своето символично измерение, своите корени и териториална принадлежност. Тя има тенденция да се превърне в продукт като другите и тези, които я произвеждат, да станат икономически субекти като другите.

Дори в местното развитие на селските райони земеделските производители често изоставят мястото, което е било тяхно. Преди около 40 години земеделските производители бяха многобройни навсякъде и структурираха организацията на селския свят, в който те играеха главната икономическа и социална роля. Днес, те са малцинство. В много застрашени от обезлюдяване райони местните общности залагат най-вече на туризма, създаването на малки и средни предприятия или на създаването на пространства за живеене за да поддържат заетостта и услугите. В повечето страни от ЕС, и по-специално в северните, земеделските производители не са вече главния двигател на социалното развитие на селските райони. В страните на юг, където земеделските производители са все още многобройни, въпросът за определянето на новата им роля в обществото също е актуален.

Тези промени измениха дълбоко отношението на обществото към селското стопанство. Но има и нещо повече. В страните, където земеделските производители представляват малък брой от активното население, семейната привързаност или съседството с не-селския свят са се "поразхлабили". Условиата на труд изолират земеделския производител на неговия трактор или в собствените му постройки. Местата за неформален диалог намаляват. Малко са тези хора в града и селото, които разбират

как се е получил разрива, променил европейската провинция. Дори ако техни-ческите промени са били отчасти желани от потребителите, дори ако техните последици са убягвали понякога от погледа на фермерите, неразбирането не може да не се роди при тази липса на диалог, придружаваща промените в селското стопанство.

Вярно е, че тази ситуация е с различна интензивност в различните страни. Социалните връзки, които поддържат земеделските производители с останалата част от обществото, остават многобройни и дълбоки в страни като Гърция, Испания, Италия или Португалия. Да ги запазят и оценят е от стратегическо значение за фермерите в тези страни, които трябва да използват тези връзки с цялото общество за да определят наново функциите си и да гарантират бъдещето на териториите си. Започването на социален дебат за бъдещето на селското стопанство предполага мобилизирането на тези пространства за диалог, докато са все още жизнени, или създаването им, ако са вече изчезнали. За постигането на това няма да бъде достатъчно участието само на професионалните организации: трябва да се създадат места за диалог с повече участници или да се укрепят съществуващите такива.

Земеделските производители са първите засегнати в този процес. Определянето на тяхната роля и функция, подновяването на необходимите връзки с останалата част от човешката общност ще придадат смисъл и перспективи на тяхната дейност. Има и други социални групи, които допринасят активно за оживяване на европейското селско стопанство: техници,

изследователи, учители или индустриалци. Те също трябва да заемат подобаващото им се място в този дебат.

За модерно селско стопанство

Сегашната криза, през която преминава европейското селско стопанство, не е специфична за него. Вярно е, че тя е резултат на субсидирането дълго време селско стопанство, което е предпазило земеделските производители от прекалено груб контакт с реалността на пазарите. Вярно е, че тя е плод на корпоративни подходи, които разхлабиха връзките му с останалата част от обществото. В този смисъл кризата се проявява по особен начин в селскостопанския сектор. Вярно е също, че тази криза е израз на промените на обществото в индустриализираните страни в началото на 21-и век. Глобализацията и засилването на взаимната зависимост, поставянето под въпрос на традиционното разпределение на отговорностите между държавата и пазара, риска от социални конфликти, промяната в отношенията между човека и природата, срива на следвоенната парадигма за модернизирани и създаването на модели, които са произлезли от това: всички тези прояви на кризата не са характерни за селското стопанство. Като се срещаме с тях по повод на аграрния въпрос, търсейки само разрешение на проблемите на земеделските производители, допринасяме за разрешаване на предизвикателствата, засягащи цялото общество.

По този начин селското стопанство навлиза изцяло в модерния свят. Модернизирани на европейското селско стопанство трябва да бъде отново утвърдено. Не трябва да се поставя под същия знаменател неговото особено проявление от преди

няколко десетилетия, когато беше изграден образа на интензивното земеделие. Днес модернизацията променя същността си.

Селското стопанство и обществото

Следователно модернизацията на европейското селско стопанство трябва да се дефинира отново. Днешната модернизация ще бъде необходима за имиджа на обществото, както модернизацията на 60-те години беше важна за тогавашното общество.

Екологичните измерения ще допринесат особено много за изграждането ѝ. Опазването на околната среда ни подканя да се върнем към забравените принципи, които правеха от някогашните земеделски производители по-умерени владетели на природата. Но то също ни подканя да вярваме в прогреса на познанията. Подканя както земеделските производители, така и изследователите и експериментаторите. Това съчетание представлява истинско предизвикателство за модернизма. Не за този модернизъм, който се разбираше преди няколко десетилетия, измерван само по аршина на произведеното количество. А един нов модернизъм, който трябва да съчетае икономическата производителност и екологичната уместност. Не избързваме ли да го дефинираме като екологичен модернизъм? Този модернизъм няма да се задоволи само с няколко еднозначни критерии за изчисляване на постиженията му. Той предполага въвеждането на многобройни и качествени показатели. Съвършенството и превъзходството на производителя ще бъдат дефинирани отново.

При тази модернизация техническият аспект няма да липсва. Той ще се прояви не толкова чрез усъвършенстваните

машини, колкото чрез интелигентността на начина на работа. Изследователите вече показаха, че трябва да се приложи еднакво умение както в днешните екстензивни методи на отглеждане, така и в интензивните модели. Биологичното земеделие се освободи от консервативния си облик отпреди няколко години, интегрирайки технически нововъведения, които се проявяват в използваните продукти и приложени практики. Производствените модели с малко входящи суровини или интегрираното селско стопанство се нуждаят от още много значителни изследвания за да станат конкурентни. Изследователите и експериментаторите задължително ще дадат своя важен принос. От тях ще се изисква много по-голямо синхронизиране на усилията им с развитието на европейското селско стопанство.

Този модернизъм ще изисква от страна на производителите още по-широк обхват на компетентност, доказани умения, голям професионализъм. Тези, които си мислят, че, при едно обновено селско стопанство, могат да открият липса на изисквания, ще бъдат разочаровани. Този проект няма да се задоволи с формално участие. Управлението на природната среда или контролът на последиците от производството върху околната среда изискват точни познания на биологичните процеси, както и способности за анализиране и прогнозиране. Поставянето в действие на нови разнообразни производствени системи изисква неоспорими управленски способности. Договарянето на нови услуги или изграждането на вериги за продажба на специфичните продукти изисква търговски познания. Организациите за обучение

и съвети ще бъдат търсени много по-активно. Многообразието на бъдещите модели ще представлява за тях едно особено голямо предизвикателство.

Разнородни модели

Многообразието на моделите представлява основна характеристика на европейското селско стопанство. Производителите от Юга се страхуват да не би процесите на модернизация и интензификация, предприети по моделите, приложени в страните от Север, да бъдат грубо оспорени още преди тяхното завършване. Големи усилия за диалог са необходими за да се разберат рисковете, защото последиците върху околната среда не се проявят на Юг така остро, както в страните от Север. Необходимо е и начините на подкрепа да стимулират приложението на новите технически промени. За това е важно желанието и вслушването в приоритетите на самите производители по отношение на развитието. И голяма гъвкавост за да се избегне подчиняването от страна на производителите от централна и източна Европа на правила, създадени за техните колеги от Запада. Ще бъде жалко, ако новата Обща селскостопанска политика бъде възприета само като отправна точка за необходимите промени в интензивното земеделие.

Земеделските производители са поканени да се включат в новата модернизация като придадат на занаята си съдържание в съответствие с реалностите на настоящия момент. В средата на 20-ти век те съумяха да въведат необходимите промени за осигуряване на по-добро съчетаване на мисията им с нуждите на

обществото. С цената на значителни усилия и лишения земеделските производители постигнаха успехи, които рядко се срещат в останалите сектори на човешката дейност. Днес продоволствената мисия е изпълнена и при променените потребности на обществото, те трябва да въведат нови промени за да преоткрият връзките, които ще ги свържат с останалата част от обществото.

Не трябва да се страхуваме да го кажем: тези промени трябва понякога да бъдат радикални. Освен това, днешната ситуация е различна от тази през петдесетте години. Броят на земеделските производители е намалял. Този път самата същност на занаята на земеделския производител трябва да бъде разгледан, тъй като само целта на производството не е достатъчна за да го дефинира.

Занаят с бъдеще

Изхождайки от изложените данни нека се опитаме да си представим перспективите, които се откриват пред занаята на земеделския производител. Не става въпрос да се преоткрива селянина, а да се премине отвъд земеделския производител. Отговорът на това предизвикателство може да бъде, както вече видяхме, само резултат от диалог с други социални групи: мисиите на земеделския производител трябва да се определят в зависимост от очакванията на Европа и света. Той не може да се ограничи само върху една единствена дефиниция, защото европейското земеделие на 21-ви век ще бъде разнородно. И освен това, то се намира на кръстопътя на различни проблематики.

Това, което се очаква от занаята на земеделския производител е той да включва знанията за: водене на производството, управлението на природата и устройството на територията. Така той ще бъде по-гъвкав и ще развие това, което днес се нарича многостранна активност и което утре ще бъде предприемачество в селските райони. Това преоткриване на занаята преминава през три взаимосвързани изисквания: първо, да се преоткрие професионалният статут на земеделския производител; второ, да се преразгледат основите на професионалната солидарност; трето, да се обнови етиката на селскостопанската дейност.

Преоткриването на професионалният статут преминава, главно, през изграждането на нови форми на партньорство с държавата, в които може да се впише съвместното ангажиране на земеделските производители и обществото. Необходима е по-голяма прозрачност при определянето и разпределението на помощите за земеделските производители и ясно дефиниране на съответните цели. Трябва, чрез спазването на определена технология на отглеждане - ясна и договорена, даже и на местно ниво, да бъде призната колективната полза на този занаят. Съответните услуги, които се предоставят, трябва да бъдат възнаградени така, както се заплаща за останалите продукти. Само така ще се избегнат противоречията и упреците към държавата, че третира земеделските производители като подпомагани, в тези сложна ситуация, в която производителят изисква едновременно статут на предприемач и отказ от подчиняване на пазарните закони. Тук не става въпрос земеделските производители да стават директори на предприятия като другите: мисията относно

околната среда и територията предполага известно договаряне с публичната власт. Но не става дума и за бягане от икономическа отговорност и професионално творчество.

Тази смяна на статута преминава задължително през преценка на основите на селската организация. Селската общност е мит, изграждащ много европейски организации, и разделението е очевидно. Общността на земеделските производители укрива в себе си значителни разлики в доходите, понякога по-големи отколкото във всяка друга професия, дори вътре в националното пространство. Разликите в интересите са все по-изявени със специализирането на регионите и стопанствата. Всички тези разцепления, вече достатъчно силни на европейско ниво, ще се увеличат с интегрирането в Съюза на страните от централна и източна Европа.

Място за нововъведения

Производителите на биологична продукция, занимаващите се със странични дейности и другите предприемачи в селските райони трябва да намерят своето място в настоящия дебат.

Промените в земеделието започват с началото на демократичен дебат за тенденциите в професията и отвъд нея. В условията на извършващите се промени изследователите, техниците и обучаващите играят активна роля. Техните инициативи показват, че промените, които понякога се смятат за нереалистични, са възможни. Тяхната съдба е свързана с тази на земеделските производители и мисията и мястото им в социалния дебат също трябва да се преоткрият. Вдъхновители,

катализатори или по-средници, всички те имат важна роля в предстоящите промени.

Тези промени ще намерят пълното си измерение само ако са придружени от дискусия за етиката. Земеделските производители са имали, дълго време и с пълно право, чувството, че тяхната мисия е благородна и изпълнена с морален смисъл - да изхранят хората. Този факт е помрачен от отрицателния ефект на излишъците от европейска продукция върху селските стопанства на страните от третия свят и от размера на разходите за лик-видиране на тези излишъци. Днес, въпросът за смисъла на сел-скостопанската дейност трябва отново да се постави. Кои стойности могат да мобилизират търсенето на нов професионален идеал? Може ли да се каже, например, че днешният земеделски производител е преди всичко “управител на живота”? Дълго време Европейското общество мислеше, че се развива без връзка, извън природата. Сега, то преоткрива, че е част от нея, че оцеляването и развитието му зависят от здравината на връзката му с нея. Ако земеделските производители открият отново, с помощта на устойчивите практики в земеделието, условията за хармонична връзка с природата, те ще могат да предложат на обществото нови пътища за бъдещо развитие.

Принципи за едно реформирано земеделие

Както видяхме, Европейското земеделие не може да отговори на съществуващите проблеми. Необходимо е, още сега, то да се реструктурира в съответствие с очакванията на общест-

вото, да се включи в промените, които разтърсват света, да вземе участие в построяването на Европейския съюз. Това не може да се осъществи без прилагането на няколко основни водещи принципа.

Смятаме, че предложените няколко принципа могат да вдъхновят едно отговорно отношение за изграждането на европейското земеделие. Те произхождат от традициите в историята на европейското земеделие, но продължават да са актуални и днес. Тези принципи са: солидарност, многообразие, сложност, връзка, смисъл. Списъкът не е изчерпан. В него могат да се добавят и ефективност, простота и стабилност на земеделската политика.

Солидарност

След Втората световна война равновесието в света не се установява чрез оръжие. То зависи от демографските промени, от достъпа до хранителни продукти, до живот и развитие. След тридесет години на поддържано развитие, националното равновесие не се осигурява от перспективата за напредък и развитие, за което всеки член на обществото може да се надява. То зависи от разпределението на богатствата, от разпределението на общественията блага и от достъпа до демократично общество. Дали това ще стане в международен план или в рамките на отделните нации, земеделието трябва да застане лице с лице с основното разделяне на слоеве на обществото и да заложи на солидарността.

В международен план, солидарността се проявява чрез въпроса за достъпа до пазари за селското население, което има най-голяма необходимост от това. В национален план, това минава през решаването на проблемите на заетостта и доходите в селските райони, през законността на публичните помощи, и търсенето на по-голямо равенство между земеделските производители. В европейски план, солидарността се изразява в поддържането на финансови трансфери, които могат да компенсират неравенството между страните и районите. Повече от всякога на Съюза е необходима една обща политика, която да се противопостави на центробежните сили, които го заплашват. Разрешаването на проблемите за пазарите, териториите, социалните връзки и околната среда, не е възможно без да се стъпи на общи правила.

Многообразие

Както в екологията многообразието е гаранция за една по-добра способност на природната среда да отговори на съответните промени и да се приспособи, така и ние трябва да оценим социалното, културно и икономическо многообразие, което съществува в европейските селски райони. Промените, които се осъществяват в момента, са многобройни, и единственото нещо, в което може да сме сигурни, е, че бъдещето е несигурно. Многообразието трябва да се разбира като застраховка за бъдещето, като резервен потенциал, който може да е полезен за намаляването на рисковете. Свидетели сме, че гъвкавостта на земеделските стопанства, както и на земеделските райони, е толкова по-

ограничена, колкото те са по-специализирани, затворени в един свой модел, който те следват и не желаят да променят. Поддържането на особеностите е и социално искане от страна на европейското население, което иска да открие и запази своята идентичност.

Трябва да се преборим с неравенството, създавано от федералните проекти, които не отчитат специфичните черти, представляващи богатството на Европа, и не стимулират изразяването на особеното и специфичното. Мястото за маневриране е доста тясно. Все пак трябва да се спре съществуващия начин да действие, както доста често се прави, чрез униформени правила и с мирада от изключения, които го лишават от същност и крайно много усложняват административните процедури. Напротив, трябва да се прилагат такива политики, които чрез своята същност, вземат под влияние както обединението, така и разнообразието на страните и районите в Европейския съюз.

За да се запази обединяващото в политиката, трябва, на централно ниво, да се определят основните направления, които да са свързани по-скоро със задължения за постигнати резултати, а не със задължения за спазени процедури. В същото време тези направления трябва да подкрепят инициативите и проектите на местните “действащи лица”. За да се запази многообразието, последните трябва да разполагат с достатъчно свобода при определянето на формите на тяхната обвързаност и участие.

Това неминуемо предполага едно ново разпределение на властта между централното ниво – Брюксел, държавните, регионалните и местните власти. Териториалните общности трябва да

играят една много важна роля в разработването на бъдещата земеделска политика. Това не може да се направи без важното участие на социалните групи, които на място вече усъвършенстват и допринасят за очертаването на бъдещите земеделие и селски райони. Залогът е и залог на гражданството. Необходимо е, да се стимулира активното участие на “действащите лица” в сел-ските райони и да се следи за обмена на различни нива на компетентност. Ако прилагането на принципа на субсидиарност не е подкрепено от една реална способност на местните “действащи лица” да формулират проекти за развитие на териториите, делегираната власт на гражданина ще бъде “конфискувана” от елита и от местните институции. Това е труден проблем. Не е лесно за общностите в селските райони да планират бъдещето си и да разработват нови стратегии – затова трябва да им се помогне.

Сложност

Прилагането на принципа на многообразието ни поставя пред предизвикателствата за сложността и въображението. Сложността трябва да се търси и на друго място. Тя е в грижата да се обхване, в своята цялост, настоящата криза в земеделието и да се търсят глобални решения. Рискът, който трябва да се избегне, е разчленяване на земеделската политика, замествайки я, от една страна, с управлението на пазарите на основата на междуна-родната конкуренция, от друга страна, със системата на данъци и стимули в полза на околната среда, и, от трета страна, с политика на доходите, която ще зависи от социалните действия. Произ-водството не трябва да се разглежда отделно от начините

за производство. Приходът не трябва да се отделя от стойността на предоставената услуга. Необходимо е цялостно интегриране на икономическото, екологичното и социалното.

Сложността се проявява и в многообразието на очакваните ефекти на земеделските практики върху околната среда, върху използването на територията, пейзажа, заетостта, инициативите за развитие на селските райони. Дотолкова, че отсега нататък продуктът и начинът на производство имат важно значение в технически, екологичен и социален аспект. Дейността на земеделските производители не може да се оцени само чрез няколко прости показатели, каквито са продуктивността на труда и на земята.

Защото предизвикателството не означава да се създаде, от една страна, едно високопродуктивно земеделие, ориентирано към световните пазари и масовото производство, което не отчита опазването на околната среда, и, от друга страна, едно земеделие с малки разнообразни структури, които оживяват благодарение на пазарните ниши и на публичните трансфери. Тези два крайности в земеделието, които съществуват и днес, не трябва да бъдат модел на европейското земеделие. Напротив, трябва да се следи за това, средните стопанства да бъдат интегрирани в пазарите и върху териториите, да бъдат конкурентни и да опазват околната среда. Трябва да се грижим новите форми на земеделски предприятия и стопанства да се разгърнат на територията на целия континент.

Сложността е и в интегрирането на местните инициативи в земеделието и развитието на селските райони. Тя е в отказа от корпоративизма и във воденето на активен диалог.

Накрая, сложността е в многообразието на организацията на начините за производство. В миналото фамилното земеделие беше считано за задължително. Днес, а и утре, европейското земеделие ще бъде фамилно, индивидуално и колективно. Дейността няма да се слива с продължителността на човешкия живот.

Не трябва да се страхуваме от сложността. Вярно е, че тя е значително интелектуално предизвикателство, но тя позволява прилагането на интегрирани и глобални подходи, които са по-подходящи и ефективни. Трябва да се запознаем отблизо с прилаганите методи, защото сложността представлява неразделна част от днешното общество. Отделянето на земеделието от земята, на растителното от животновъдното производство, доведе до специализация на териториите и щети, които вече се проявяват.

Връзка

Както вече бе коментирано, трябва спешно да направим така, че земеделието отново да отговаря на потребностите на обществото. Това не може да се осъществи без многобройни децентрализирани дискусии. Първо, защото новото социално търсене е неточно и трябва да се изгради в една търпелива “конфронтация” с предлагането. Земеделските производители, занимаващи се със селски туризъм, се грижат постоянно да подобрят качеството на услугите и знаят колко важно значение

има обмяната на информация с гостите, защото им позволява да оцеляват задоволяването на потребностите на клиентите. Земеделските производители, които са участвали в местни проекти за опазване на околната среда, или в договаряне с еколози, с работещи в туризма или с представители на местните власти, са разбрали по-добре от другите размера на новото търсене, оценили са границата на своята автономност и често са формулирали новаторски решения. Дали става дума за потребителите на хранителни продукти, туристите или ползвателите на селските райони, необходимо е, за да се постигне едно достатъчно ниво на предлагане, да се оцени удовлетворението от него. Този контакт може да бъде пряк, както в цитираните по-горе случаи. Или непряк, осъществен чрез “посредници”, които да благоприятстват изразяването на очакванията и на едните, и на другите, и да осигурят диалога.

Има и още една връзка, която трябва да се възстанови - това е връзката на доверието. Необходимо е публичните субсидии, които получават земеделските производители, да стават все по-прозрачни. Какво бъдеще ще имат директните помощи? Докога гражданите и данъкоплатците ще се съгласяват със значителните трансфери без договаряне на минималния ефект, очакван от дейността на земеделските производители? Тази връзка минава през определянето на новите форми на партньорство с държавата, чрез които да се формализират ангажиментите на земеделските производители и на обществото. Колективната полза от тази дейност трябва да се преоткрие чрез

подписването на ясни споразумения, понякога договорени и на по-ниско, местно ниво.

Смисъл

Земеделските производители и всички тези, които работят до тях, имат нужда от реална мотивация за да продължат да упражняват своя занаят. Дълго време и с пълно право те имаха чувството, че тяхната мисия е благородна и носи морален оттенък: каква по-добра програма от тази за храниш хората? Многобройни са тези, които с появата на излишъците, квотите или на задължителните угари, се чувстват дезориентирани и си задават въпроса за тяхната социална полезност. Какъв може да бъде приноса на земеделието за благосъстоянието на човечеството? Ако въпросът остане без отговор, как може да се мисли за убеждаване на младите да реализират своите персонални планове?

Земеделските производители, техническият персонал и изследователите имат нужда да подновят етиката на своя занаят като отговорят на предизвикателствата, които поставя обществото: условията за равновесие с природата, създаването на работни места и на социални връзки, солидарността. Играейки активна роля в изготвянето на тези отговори, те ще намерят перспективи за бъдещото си развитие.

Несигурността и колебанията на земеделската политика през последните години накараха някои от земеделските производители да приложат политика на изчакване, която замразява възможността им за развитие, докато други прилагаха стратегии на

пълно използване на помощите, което, взето заедно, намали доверието във всички тях. Време е перспективите да станат по-ясни. Работещите в земеделието имат нужда от политика, която да допринесе за изграждането на среда за работа, която да е едно-временно динамична и стабилна, мобилизираща и сигурна.

Заклучение

Доскоро смятана за основния лост за изграждане на Обединена Европа, Общата селскостопанска политика трябва да намери отново своя смисъл за гражданите, загрижени за качеството на храна си, за заетостта, околната среда, териториите и адекватното използване на обществените фондове. Тя трябва да се прояви отново като справедлива, законна, ефективна и перспективна.

Някои промени, дефинирани в План 2000, определят бъдещите промени в обществените действия с приоритет необходимостта от по-добро опазване на околната среда и принос за развитието на селските райони. Постигнат е известен напредък. Трябва да се продължи в тази насока, да се конкретизира вече направения избор и да се върви нататък.

Селскостопанската политика на Съюза трябва да остане инструмент за обслужване на европейското общество, основа за изграждане на Европа и лост на външната политика. Търсенето на външни пазари не представлява достатъчно амбициозна цел за Европейския съюз и подходящо бъдеще за земеделските производители. От 40 години, продоволственият суверенитет на Европа представлява основен фундамент, който оправдава важността на обществените разходи. Но, тогава когато нашето продоволствие е осигурено, ние не можем да предлагаме нашите излишъци на пазари, конкуриращи по нелоялен начин производителите на бедните страни. Тази ориентация е в пълно противо-

речие с нашата политика на сътрудничество. В земеделието като област, която ангажира автономността на нациите и оживяването на народите, Европейският съюз трябва да бъде за пример. Започвайки конкуренция за завоюване на далечни и несигурни пазари, Европейският съюз се дискредитира пред външните си партньори, с които всъщност има полза да си сътрудничи. Многобройни са тези, които очакват от Европа знак за възможен алианс в бъдещите международни преговори. В един глобален свят всичко ни подканва да се съюзим с тях на основата на преговори.

Земеделието не може да обърне гръб на европейското общество. То трябва да отговори на съвременните предизвикателства: територията, околната среда, здравето на потребителите, социалната справедливост, сближаването на районите. Трябва да се признаят две големи цели. От една страна, регулирането на пазарите ще осигури стабилността на земеделските производители и безопасността на храните за европейските потребители. От друга страна, управлението на териториите ще опази равновесието в природната среда и социалната динамика на селските райони.

Европейските пазари са били основната двигателна сила за икономическото развитие на Европа и продължават да изпълняват тази си роля. Все още съществуват възможности за напредък. Всъщност, задоволяването на потребностите на консуматорите е далеч от очакванията им от гледна точка на качеството на храните. Развитието на системата от етикети и контролиран произход на продуктите, стимулирането на биологичното земеделие и подобряване на качеството на храните представляват нови въз-

можности за развитие на земеделието. В бъдеще защитата на здравето на консуматорите ще бъде важен критерий за оценка на земеделската политика.

Европейските територии трябва да са в центъра на вниманието на новата Обща селскостопанска политика. Околната среда и създаването на заетост в селските райони са новите функции на земеделските производители, които ще оправдаят получаваните публични трансфери. Техният доход ще бъде сума на два вида възнаграждение – това на пазарите и допълнително възнаграждение за услугите, предоставени на местните общности, като поддържането на пейзажа, опазването на флората и фауната или управлението на водните ресурси.

Признаването на многофункционалността на земеделските производители е необходимо при оценяването на развитието на техния занаят от гледна точка на европейските граждани. В редица европейски райони включването на земеделието в икономиката на селските райони трябва да се окуражава, защото земеделската дейност може много да допринесе за развитието на териториите, въпреки, че тя самата зависи от него.

Когато публичните помощи, раздавани на земеделските производители като компенсации на намаляването на цените, се преобразуват в помощи, раздавани в отговор на изпълнение на задължения, определени на местно ниво, земеделската политика ще премине от простата логика на компенсации към логиката на предоставяне на услуги. Важно е, да се стимулират идеи, а не само да се възнаграждават субекти. Това развитие ще роди една политика на договаряне и ще затвърди фундамента на един

устойчив компромис между земеделските производители и останалата част на обществото.

Накрая, земеделската политика трябва да бъде развиваща се и изпреварваща настъпващите промени. Не трябва да караме страните от централна и източна Европа, които скоро ще станат членове на Европейския съюз, да смятат, че европейското земеделие – такова, каквото е в момента, трябва да бъде за тях модел, който да следват. Тези страни трябва да имат достатъчно средства и начини за да определят бъдещото развитие на своите земеделие и селски райони, изхождайки от своята икономика, обществото и във връзка с обединяващите проекти на бъдеща голяма Европа.

Селскостопанската политика трябва да даде своя принос за изграждането на обединена Европа. Съобразявайки се с очакванията на обществото, потвърждавайки принципа на финансова солидарност със страните-членки на Съюза, предлагайки на външните партньори волята си за международно сътрудничество, тя може да засили стабилността му и да утвърди новото му място в света.

Институт по аграрна икономика

София 1618, бул. "Цар Борис III" № 136, тел. (02) 56 28 08

Институтът по аграрна икономика е приемник на създадената през 1935 година Служба за земеделско-стопански проучвания при Министерството на народното стопанство.

Институтът осъществява фундаментални и научно-приложни изследвания в следните направления:

- Аграрна политика и аграрна реформа;
- Поземлена реформа;
- Институционално и организационно реструктуриране на земеделието;
- Политика на присъединяване на България към Европейския съюз;
- Цени, пазари, маркетинг;
- Организация и управление на производството и труда;
- Развитие на селските райони;
- Икономически и социологически проблеми на селото.

“В дейността на Групата от Брюж участвам от самото начало – 1995 година, когато се състоя първата среща в град Брюж, Белгия, по покана на г-н Едгар Пизани и Бертран Ервиьо. За мен провежданите всяка година дискусии бяха много интересни и важни, защото ми позволяваха да разбера насоката и проблемите в развитието на земеделието в европейските страни, както и да споделя своето мнение за земеделието в България.

Все още в България дискусиата е далеч от проблемите, които вълнуват обществото в страните от Европейския съюз, както и в някои по-напредали централно и източноевропейски страни. Проблемите за многофункционалността на земеделието, неговият ефект върху околната среда, начина на обществена подкрепа за земеделието и селските райони, търсенето на едно ново място за земеделието и земеделските производители са от особена важност в страните от западна Европа.

Надявам се публикуването в България на тази книга, отразяваща мислите и търсенията на членовете на Групата от Брюж, да допринесе за намаляване на пропастта в мисленето на обществото в България и в останалите европейски страни относно проблемите и бъдещето на земеделието и да постави началото на един истински диалог за развитието на земеделието в България и Европа.”

д-р Моника Кубратова Христова
член на Групата от Брюж